

Eix 4. Amenaces i reptes globals per a la pau

INFORMACIÓ DE CONTEXT

UN PLANETA EN PERILL

No només els grups humans entre si són una font de conflicte. La relació amb el planeta ha esdevingut, des de fa temps, cada cop més generadora de nous focus de tensió. No pot haver-hi pau si no estem en equilibri amb el medi ambient.

L'explotació dels recursos naturals i les tensions ambientals relacionades poden esdevenir motors significatius de violència. Algunes investigacions¹ suggereixen que, durant els darrers seixanta anys, almenys el quaranta per cent de tots els conflictes intraestats es poden associar amb els recursos naturals. De vegades, s'han centrat en recursos "d'alt valor", com la fusta, els diamants, l'or, els minerals i el petroli. Altres conflictes han implicat el control de recursos escassos, com la terra fèrtil i l'aigua.

La manera com s'administren els recursos naturals i l'entorn té una influència determinant en la pau i la seguretat.² Ja l'any 1972, l'informe del Club de Roma "Els límits del creixement" alertava de la insostenibilitat de l'ús intensiu de recursos. Les investigacions que demostraven els efectes de diverses substàncies químiques sobre l'atmosfera van portar a signar, el 1985, el primer Conveni per a la protecció de la capa d'ozó.

El funcionament dels processos productius i de consum predominants (capitalistes i altres) ens ha conduït a un punt en què els impactes de l'activitat humana estan desencadenant una crisi ecosocial. Aquesta crisi es manifesta en una degradació ambiental per la contaminació, la destrucció i per projectes extractivistes que generen conflictes socioecològics i declivi de la biodiversitat.

¹ Uppsala Conflict Data Program & Centre for the Study of Civil War. *UCDP/PRIO Armed Conflict Dataset version 4.0*. Dins Binningsbø, H. & Rustad, S. A. *PRIO working paper: Resource conflicts, resource management and post-conflict peace*. Uppsala: Uppsala University & International Peace Research Institute, Oslo, 2007.

² UNEP (United Nations Environment Programme). *From Conflict to Peacebuilding: The Role of Natural Resources and the Environment*. [En línia]. Nairobi: UNEP, 2009.

Efectivament, la tensió entre actors, amb poders desiguals, que es disputen l'accés i el control dels recursos naturals, és una realitat cada cop més palpable en diversos llocs del planeta. En projectes de caràcter extractivista —o de creacions d'infraestructures— es produeixen col·lisions entre poblacions històricament marginades, que assumeixen els costos i els impactes del projecte, i uns grups de poder —sovint externs o connectats amb voluntats exteriors— que en treuen els beneficis. És el conflicte entre capital i vida.

Però hi ha altres punts de vista que tenen a veure amb la vida: perspectives que valoren el bé comú, la cooperació, la preservació del medi ambient per a les futures generacions, amb una mirada a llarg termini... plantejant alternatives com un decreixement econòmic que sigui socialment i ecològicament sostenible.

En els darrers anys, fenòmens meteorològics extrems (pluges torrencials, inundacions sobtades, onades de calor, sequeres, etc.) han evidenciat que hem passat, de cop, de la perspectiva d'un hipotètic canvi climàtic a estar immersos, de ple, en una era d'emergència climàtica. De fet, es preveu que el 2024 sigui l'any més càlid des que se'n tenen registres, i que amb l'actual nivell d'emissions de CO₂, en els propers anys se superaran els 1,5 °C d'escalfament de la temperatura al planeta. Això voldria dir que, per evitar grans problemes i impactes ambientals sobre la població, caldria aconseguir reduir les emissions, intensivament i ràpidament.

Tot i que la crisi climàtica afecta tothom, és ben cert que les comunitats indígenes, les poblacions desplaçades i els sectors socials fràgils hi estan més exposades i són molt més vulnerables. En aquest sentit, hi ha una responsabilitat desigual entre el Nord i el Sud globals en l'emergència climàtica. Per exemple, la transició verda i digital que s'està impulsant des de les institucions del Nord global té impactes greus en altres territoris. En aquest sentit, hi ha una línia d'acció emergent per part de diverses administracions públiques per aplicar criteris ètics en la compra i en les contractacions.

Per tot això, una perspectiva de justícia climàtica, que vincula les agressions al medi, una crítica del sistema d'extracció-producció-consum-contaminació i una anàlisi de les situacions de desigualtat presents al planeta, així com de les dimensions de racisme i colonialisme que afecten diverses poblacions i regions, esdevé essencial per mirar de sortir de l'atzucac climàtic, ambiental, social i econòmic.

La pau ambiental és un enfocament del concepte de pau que transcendeix les relacions humanes cap a les relacions amb el medi ambient i, des d'una visió integral, ens recorda que totes estem interconnectades.

Alguns dels **conflictes ambientals a Catalunya** pertanyen a l'àmbit privat, però la gran majoria provenen del desplegament de polítiques públiques sectorials o territorials, i impliquen accions col·lectives, interessos supraindividuals i de vegades difusos.³

Els desafiaments derivats de la democràcia ambiental consisteixen a garantir la participació de les comunitats i les entitats territorials en les decisions que els afectin relacionades amb el medi ambient.⁴ Si s'assolís l'equitat procedimental, és a dir, si se'n millorés la transparència, l'accés a la informació, la intervenció en la presa de decisions i

³ Carbonell, Xavier; Prokopljjevic, Milena; Di Masso, Marina; Puebla, Conxa; Lemkow, Louis. "Mediació en conflictes ambientals". Dins **Llibre Blanc de la Mediació a Catalunya**. [En línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 2010.

⁴ Rodríguez, César; Rodríguez, Diana; Durán, Helena. **La paz ambiental. Retos y propuestas para el posacuerdo**. [En línia] Bogotá: Dejusticia, Centro de Estudios de Derecho, Justicia y Sociedad, 2017.

s'intentés assolir el consens territorial, molts dels focus de conflictivitat es resoldrien.⁵

La mediació ambiental es presenta com una oportunitat en la gestió d'alguns conflictes, en què la problemàtica en disputa té a veure amb la qualitat de vida de les persones i/o les condicions ambientals. Actualment no existeixen pràcticament serveis de mediació especialitzats en aquest camp i, en canvi, es confirma que a Catalunya hi ha conflictes ambientals que es gestionen amb una mirada mediatadora (a diferents nivells) sense que ni s'hagin sistematitzat les aproximacions ni s'hagi desenvolupat un protocol específic com a procés de mediació en l'àmbit del medi ambient.⁶

MIGRACIONS, DESPLAÇAMENTS FORÇATS I REFUGI

El tema de les migracions ha esdevingut d'especial interès els últims anys a causa del gran augment dels fluxos migratoris. Les característiques dels processos migratoris han estat sempre estretament vinculades a les particularitats concretes de les societats en què sorgeixen. Al segle XXI, amb els processos de globalització, algunes de les causes de les migracions assumeixen vincles i efectes polítics i ambientals mai vistos a la història de la humanitat. Les migracions han estat sempre un fenomen complex i multicausal, i es fa molt difícil destriar-ne un únic factor explicatiu. No obstant això, comprendre les causes de l'acceleració de les transformacions ecosistèmiques i els seus efectes socials a les últimes dècades és imprescindible per entendre els processos migratoris actuals, en què les qüestions ambientals estan adquirint cada vegada més rellevància.⁷ L'espoliació de recursos, la pobresa extrema, la contaminació ambiental, el canvi climàtic o els conflictes armats es configuren com a processos determinants en els desplaçaments humans i estan estretament vinculats entre ells.

El tema de les migracions és un dels grans reptes del nostre temps, al qual països de tot el món estan responen tancant-los el pas i construint murs i tanques a les fronteres. És d'aquesta manera com les fronteres esdevenen instruments per a polítiques que busquen la segregació, el control i la vigilància, contribuint a la desigualtat i a la violència globals. Això té lloc en un moment en què el món es troba en una situació en què la mobilitat humana forçada bat lamentables rècords històrics: pel que fa a la població que fuig de les guerres i dels atacs als drets humans més fonamentals, les xifres han arribat a nivells mai vistos i cada any se supera la xifra rècord anterior. Segons el darrer informe de l'ACNUR, la població desplaçada i refugiada a finals del 2023 era de 117,3 milions. Així, la població desplaçada i refugiada s'ha duplicat al món en 10 anys. És important destacar que, segons l'ACNUR, el 75% d'aquestes persones estan acollides en països "de renda baixa o mitjana".⁸ Tot això sense comptar les denominades "persones migrants econòmiques", a les quals no es reconeix el dret d'asil ni l'estatut de refugiades, però que també fugen d'altres violències de tipus estructural. Aquestes persones han trucat a les portes de països d'arreu del món buscant protecció, asil o una feina que els permeti desenvolupar una qualitat de vida. No obstant això, la construcció de murs i la militarització fronterera augmenten en paral·lel a les persones que busquen refugi, els impedeixen el pas i els neguen el dret d'asil.

⁵ Pons, Joan. "El incremento de los conflictos ambientales y urbanísticos en Cataluña y papel del derecho ambiental en su resolución". [En línia]. *Congreso Nacional de Derecho Ambiental, Actualidad Jurídica Ambiental*, n. 102/2, juny de 2020.

⁶ Carbonell, Xavier; Prokopljevic, Milena; Di Masso, Marina; Puebla, Conxa; Lemkow, Louis. "Mediació en conflictes ambientals". Dins *Llibre Blanc de la Mediació a Catalunya*. [En línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 2010.

⁷ Ariza, José; Forina, Alessandro; Martínez, Yago; Ricciardi, Francesca; Sánchez, Alba; Sevilla, Beatriz; Socorro, Pablo. *Migraciones forzadas por motivos ambientales. Un enfoque sociopolítico*. [En línia]. Madrid: Ecologistas en Acción, 2022.

⁸ ACNUR (Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Refugiats). "Dades bàsiques sobre ACNUR". ACNUR. [En línia].

El dret al moviment, establert a l'article 13 de la Declaració Universal dels Drets Humans, queda molt lluny de poder considerar-se un dret per a moltes poblacions del món. El tractament diferencial que es dona a les persones que es mouen entre territoris genera desigualtat, jerarquia social i diferents tipus de violència. Mentre que el turisme és considerat una font de riquesa econòmica, les persones desplaçades per la força, per la violència de les guerres i les persones migrades que fugen de les grans desigualtats globals han estat convertides pel procés de securització en una amenaça per a la seguretat. Al securitzar-les, es perceben i es tracten com a amenaces, amb mètodes i tècniques propis de la defensa i la seguretat nacionals que tradicionalment han emprat conceptes i mitjans militars o policials: les persones migrades i refugiades sovint són interceptades en els espais fronterers, retornades a la força, recloses en centres d'internament o agredides en el seu intent de travessar la frontera per part de cossos de seguretat, militars, murs blindats i altres sistemes i infraestructures d'agressió i por. En cas que aconseguixin traspasar la frontera, encara els espera la violència estructural i cultural de les polítiques dels països de destinació.

Els països que haurien de proporcionar refugi i seguretat, les mantenen en la il·legalitat, i les expulsen del sistema, deixant a aquestes persones en un context de més vulnerabilitat. La construcció d'infraestructures frontereres com els murs i tanques s'ha convertit en l'aposta política per solucionar una de les grans problemàtiques mundials de l'actualitat: els fluxos migratoris.⁹

Amb tot, la realitat és que la nostra societat està en evolució constant, amb uns canvis demogràfics importants: segons el padró de gener del 2022, un 21% de la població catalana (1,65 milions de persones) ha nascut fora de l'Estat espanyol.¹⁰ Aquesta realitat interpel·la les oportunitats de participació ciutadana i d'articulació social i política. En aquest sentit, ni les institucions (públiques o privades) ni el teixit associatiu han sabut reflectir en la seva composició la diversitat de la societat.

GUERRES HÍBRIDES

Juntament amb els conflictes armats, es deriven noves amenaces del desenvolupament d'accions que englobem en el concepte "guerres híbrides": utilitzar mitjans i procediments més enllà de la força convencional, com ara la insurgència i el terrorisme, així com l'ús de les migracions i els recursos naturals com a elements de desestabilització, i l'ús de noves tecnologies juntament amb altres mètodes d'influència a la població, com les notícies falses, la guerra jurídica o la ingerència electoral. Són noves amenaces que requereixen un canvi de paradigma per tal de donar noves respostes per preservar la pau i la seguretat.

Ara com ara, la innovació en matèria tecnològica (geoenginyeria, guerra cibernètica, intel·ligència artificial) prioritza els criteris econòmics d'eficiència per sobre dels ètics de respecte i protecció de l'ésser humà. No existeix un marc regulador per a la intel·ligència artificial, les armes autònomes (conegudes també com els "robots assassins") o altres tecnologies associades al control i la vigilància de la població. Així mateix, la difusió de falses informacions (*fake news*) i la proliferació de discursos d'odi és una de les grans amenaces a les xarxes socials, sovint altaveu de discursos (xenòfobs, racistes, misògins, aporòfobs, etc.) que atempten contra drets fonamentals de certs col·lectius.

⁹ Ruiz, Ainhoa; Aranda, Daniel; Sánchez, Jordi; Sivera, Sílvia; Roig, Antoni; Martorell, Sandra. *Murs, fronteres i migracions. Guia de continguts Stop Murs. Recursos per a la discussió*. [En línia]. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya (UOC); Centre Delàs, 2021.

¹⁰ IDESCAT (Institut d'Estadística de Catalunya). *Indicadors territorials de sostenibilitat. Proporció de població que viu en habitatges amb problemes ambientals*. [En línia]. Barcelona: IDESCAT, 2023.

PREGUNTES ORIENTADORES PER A LA IDENTIFICACIÓ DE PROPOSTES

1. Quins haurien de ser els elements prioritaris de l'estratègia del Govern de la Generalitat per prevenir i gestionar els conflictes ambientals interns i externs a través del diàleg i la concertació?
2. Com poden les administracions fomentar un consum responsable i una contractació pública coherent amb les polítiques ambientals?
3. Com pot l'Administració pública catalana millorar l'acollida de persones refugiades i persones immigrades en general?
4. Quines actuacions addicionals podrien dur a terme la Generalitat i els ens locals per lluitar contra actituds xenòfobes i el discurs de l'odi i la por?
5. Com pot contribuir el pla de país de pau a generar alternatives davant els reptes actuals de les guerres híbrides de forma eficaç i transformadora? Què pot fer l'Administració per fomentar una ciutadania més activa i crítica contra aquests nous instruments de fer la guerra?